

SIMON ATTILA

A SZLOVÁKIAI MAGYAROK ÉS AZ 1956-OS FORRADALOM

Az 1956-os magyar forradalom kétségkívül a 20. század legjelentősebb eseményei közé tartozik. Hatása az egész akkori világra kiterjedt, visszhangja pedig ma is erős. 1956 az akkori szovjet tömb országait, így csehszlovákiai társadalmat is megrázta. Rendkívül erős hatást gyakorolt a Kárpát-medencében élő magyar kisebbségekre, különösen az erdélyi és a kárpátaljai magyarságra. A szlovákiai magyarok emlékezetében azonban mintha halványabban élne a forradalom emléke, noha akkori visszhangja itt is erőteljes volt.

A szlovákiai magyarok 1956-os reakcióit egyrészt a csehszlovák pártállam belső viszonyai, másrészt a magyar kisebbség sajátos helyzete határozta meg. Csehszlovákia 1956-ban a szovjet rendszer talán legstabilabb állama volt, amely győztesként került ki a második világháborúból, s ahol Lengyelországhoz vagy Magyarországhoz képest alacsony fokon állt a szovjetellenesség. Csehszlovákiában a környező államokhoz képest is rendkívül magas volt a párttagok száma, s a párt nagyobb megrázkódtatások nélkül vészelte át az SZKP XX. kongresszusa által a szocialista táborban kiváltott hullámverést is.¹ Ehhez viszonylagos gazdasági stabilitás és a környező szocialista államokhoz képest magasabb életszínvonal is járult, amelyek együtt jó alapokat teremtettek ahhoz, hogy Csehszlovákiában ne induljanak el a lengyel és magyar eseményekhez hasonló folyamatok.²

A szlovákiai magyarok forradalom alatti reakcióit kétségkívül befolyásolták azok a tapasztalatok is, amelyeket a második világháború utáni években szereztek. Így az 1945 és 1948 közötti jogfosztottság, valamint azok a felemás szándékok és intézkedések, amelyek Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) kisebbségpolitikáját 1948 után jellemezték.³ A jogfosztó rendeletek felszámolása ugyan megkezdődött, de nem került sor sem a jogfosztást irányítók megbüntetésére (az ún. szlovák burzsoá nacionalisták perét nem a magyarkérdés, hanem a cseh–szlovák viszony motiválta), sem a jogfosztottság áldozatainak rehabilitálására. A hatalom az eseményekre a hallgatás és elhallgatás fátylát borította rá, amely nyomasztó érnékként vetült a szlovákiai magyarokra, akik az 1944 és 1948 közötti kálváriájukról a rendszerváltásig nem beszélhettek, s még utána sem nagyon mertek.⁴

Az 1948 februárját követően a hatalmat a kezébe kaparintó CSKP továbbra sem szakított a nemzetállami beidegződésekkel. Megengedték ugyan a Csehországba deportáltak hazatérését, de a Belügyi Megbízotti Hivatal körlevele még 1948 novemberében is azt hangsúlyozta, hogy ennek során a deportáltak birtokaiba beültetett ún. bizalmi szlovákok érdekeit kell szem előtt tartani. Megkezdték a magyarok felvételét a pártba, s 1948 végén a párton belül létrehozták az ún. Magyar Bizottságot, de azt az első adandó

alkalommal, 1949 októberében már fel is oszlatták. A déli járásokban megkezdték a magyarok bevonását a nemzeti bizottságok munkájába, de Szlovákia Kommunista Pártja (SZLKP) Központi Bizottságának 1949. márciusi határozata szerint arányuk egyetlen járási nemzeti bizottságban (tehát a magyar többségűekben sem) haladhatta meg a tagok 50%-át. 1948 szeptemberében ugyan megnyílhattak az első magyar iskolák, de az SZLKP KB 1948. decemberi ülésén az a döntés született, hogy „az iskolaügyben olyan politikát kell folytatni, amelynek végeredményben az asszimilációhoz kell vezetnie.”⁵ S megalakulhatott ugyan a magyar dolgozók kulturális egyesülete, a Csemadok, de a párt vezetői folyamatosan hangsúlyozták, hogy az nem lehet érdekvédelmi szervezet, s egyetlen elfogadható célja, hogy a párt politikáját népszerűsítse a magyarok között.

A magyarok társadalmi egyenjogúsításának folyamata így csak rendkívül vontatottan, s meglehetősen ellentmondásosan indulhatott meg. Az ötvenes évek első felében azonban így is jelentős előrelépések történtek ezen a téren, s számos párthatározat szól arról, hogy a szlovákiai magyarokat integrálni kell az ország gazdasági és társadalmi életébe. Ám a határozatok ismételtelen csak korlátozott mértékben, többnyire csak papíron valósultak meg, sőt mivel titkos határozatokról volt szó, ellenőrzésükre sem került sor.⁶ S az sem véletlen, hogy az 1951. november 13-án megkötött csehszlovák–magyar kulturális együttműködési egyezményből a csehszlovák ellenállás miatt kimaradt a kisebbségi jogoknak és a nemzetiségek kölcsönös támogatásának a magyar fél által szorgalmazott rögzítése.

Ezek a felemás intézkedések a bizonytalanság érzését keltették a szlovákiai magyarok körében, akik egyre inkább úgy érezték, hogy menedéket és biztonságot csak a párt adhat nekik, s ez minden bizonnyal megkönnyítette a szlovákiai magyar társadalomnak a párt általi gleichschaltolását.

Az októberi események fogadtatása Dél-Szlovákiában

Az ötvenes években lassú, de fokozatos eltávolodás kezdődött az anyaország és a szlovákiai magyar kisebbség között. Ennek számtalan oka között a határon való átjutás nehézségei és ez által a rokoni kapcsolatok lazulása éppúgy megtalálható, mint az a hivatalos csehszlovák vélekedés, hogy a magyar kisebbség helyzete kizárólag a Csehszlovák Köztársaság belügyének tekinthető. Fontos és erősödő szálát jelentett viszont a média, a Magyarországról átkerülő sajtó és a Magyar Rádió adása, hiszen a szlovákiai magyarok elsősorban ezt hallgatták. A rádiónak és a sajtónak köszönhetően a szlovákiai magyarok naprakész információkkal rendelkeztek a magyarországi eseményekről. Nagy Imre 1953-as programjában ők is a magángazdálkodás lehetőségének megerősödését látták,⁷ az értelmiség pedig különösen nagy figyelemmel kísérte az 1956 nyarán a Petőfi Körben felszínre törő vitákat, és a maga módján reagált is azokra.

A korabeli csehszlovák belügyi jelentések is jól szemléltetik azt a figyelmet, amelylyel Dél-Szlovákia a forradalmi események felé fordult. A forradalom első napjaiban begyűjtött információk szerint „a falvakban esténként kevesen mennek az utcára, mivel nagy az igény a felkelők kezében levő rádióadások iránt” (Szenci járás); „A lakosság egy része teljesen úgy viselkedik, mintha Magyarországon élne, és miután a budapesti rádióban felhívást tettek közzé, hogy tegyék ki az ablakba a rádiókészülékeket, az itteni lakosság egy része is hallgatott a felhívásra, s kirakta a rádiókészülékeket az ablakokba” (Somorja).⁸

Ez a figyelem esetenként már olyan méreteket öltött, amely sok munkahelyen akadályozta a normális munkavégzést. A dolgozók munkamorálja csökkent, s néhány szervezetben, illetve üzemben szinte alig dolgozott valaki: „Október 24-én a szenci géppálmánson szinte senki nem dolgozott, mivel a magyar nemzetiségű dolgozók egész nap a magyar rádiót hallgatják..., s látszik rajtuk, hogy örülnek a magyarországi eseményeknek” (Szenc); „...a magyar nemzetiségű lakosság erősen érdeklődik a magyarországi események iránt, így munkáját rendszeresen nem végzi... Konkrétan megállapítást nyert, hogy a zselizi felvásárló üzemben a magyar nemzetiségű alkalmazottak folyamatosan a rádiókészülékek mellett ülnek, ami hatással van a többi alkalmazottra és a munkamorálra is. Amikor a szlovák nemzetiségű alkalmazottak figyelmeztették őket, hogy ne hallgassák állandóan a rádiót, s végezzék inkább rendszeren el a munkájukat, a magyar alkalmazottak nevetve válaszolták, hogy ha majd Prágában lesz hasonló felkelés, akkor majd ők fogják a szlovák munkásokat figyelmeztetni, hogy dolgozzanak, ne pedig a rádió mellett üljenek” (Zseliz)⁹

A jelentésekből a nagyfokú figyelem kiderül, azt azonban már sokkal nehezebb eldönteni, milyen érzésekkel fogadta Dél-Szlovákia lakossága a forradalom hírért. Szabó Béla, a kommunista szlovákiai magyar újságíró és szépíró *Napló 1956* című könyvében a negatív reakciókat emeli ki.¹⁰ A propagandisztikus alkotás, amelyért később Állami Díjat is kapott, hitelessége azonban megkérdőjelezhető, miközben az is valószínűsíthető, hogy az októberi és novemberi bejegyzéseket illetően olykor utólagos „naplójegyzetekről” van szó.¹¹

Nem vonható kétségbe viszont az, hogy – s ebben a nem látni különbséget a magyarok és a szlovákok reakciója között – a fegyveres harcok félelmet ébresztettek Dél-Szlovákia lakossága körében. Az államhatárok közelében lakók viszonylag tisztán hallották a harcok zaját, sőt alkalmasint (Bodrogközéből ilyen információk is vannak) néhány eltévedt lövedék szlovák oldalon esett le. A harcok hangjai (érkezzenek azok a rádió hullámain is) pedig sokukban a háború emlékeit, a fél emberöltővel korábbi ostrom nehéz napjait idézték fel.¹² Sőt a csehszlovák propaganda erre az érzésre még rá is erősített, hiszen a szlovákiai sajtó napirenden közölte a harcok és a lincselések áldozatainak elrettentő képeit.

Félelemmel és ellenérzéssel fogadta a magyar forradalom híreit a szlovákiai magyar kommunisták egy része is, akik nem csupán addigi pozícióit féltették, de olykor maguk és családjuk biztonságát is. Erre utalnak azok az információk, amelyek szerint a forradalom alatt néhány településen a kommunista vezetők nem merték otthonukban tölteni az éjszakákat.¹³

A szlovákiai magyarok között azonban a meghatározó érzés az eseményekkel való szimpátia volt. Különös módon ezt elsősorban nem a gazdasági és ideológiai rendszerváltás lehetősége váltotta ki, hanem a nemzeti érzések fellobbanása. Plasztikusan fejezik ezt ki Máté László sorai: „A »suttogó propaganda« nagy-nagy szimpátiával követte az odaáti eseményeket, valahogy azzal a parázs alatt izzó reménységgel, hogy »a magyar név ismét szép lesz!«, és megmutatja a világnak – Sztálinnal és Rákosival szemben –, hogy nem minden magyar fasiszta. Az izmosabb nemzeti öntudat pedig úgy nyugtázta az eseményeket, legalább a magyarok egyszer megmutatják a ruszikkának...”¹⁴ S noha ebben az esetben utólagos emlékezésről van szó, a nemzeti büszkeség fellobbanásának a korabeli jelentésekben is számos jele van. „Mi a véleményük a budapesti eseményekről? Mi magyarok büszkék vagyunk arra, hogy a mi nemzetünk fellázadt a bolsevizmus ellen” – mondja H. A. pozsonypüspöki tanítónő.¹⁵ A forradalom

által kiváltott nemzeti büszkeség, majd annak elfojtása felett érzett keserűség érzése mellett gyakran bukkan fel a belügyi jelentésekben a szovjetellenesség motívuma is.

A szlovákiai magyarok azonban nem csupán szimpatizáltak a forradalommal, de saját sorsukban is változást reméltek a magyarországi eseményektől. Ezt a Belügyminisztérium jelentése így fogalmazta meg: „A Dél-Szlovákia falvaiban élő magyar nemzetiségű lakosság körében az általános hangulat nem kielégítő, mivel az figyelhető meg, hogy azt várják, hogy nálunk is valami hasonló történjen, mint Magyarországon.”¹⁶ S bár ezeket a reményeket általában nem fogalmazták meg konkrétan, s csak általánosságban várták sorsuk jobbra fordulását, a legtöbb forrás arról tanúskodik, hogy a szlovákiai magyarok nemzeti jogaik kiterjesztését remélték a forradalomtól: „Az emberek titkon lelkesedtek, az asszonyok titkon imádkoztak a forradalom sikeréért, teljes bizalommal volt minden magyar az iránt, hogy ha kimennek a bolsevista zsandárok, akkor az itteni csehszlovák politika visszazökken egy humánusabb, legalább a két háború közötti republika demokráciájához.”¹⁷ Mások ettől karakteresebben és radikálisabban fogalmazták meg véleményüket, s 1948 után elsősorban felmerült a lakosságcsere és a jogfosztó intézkedések revíziójának igénye is: „A Szenci járás egyik községében olyan hírek terjednek, hogy az összes repatriánsnak, aki Magyarországról települt át, vissza kell térnie, mint ahogy azoknak is vissza kell térniük Csehszlovákiába, akik Magyarországra települtek át. Ezt a hírt az új magyar kormány állítólagos rendeletével hozzák kapcsolatba.”¹⁸

Tornalján például, amely város nevét 1948-ban egyetlen tollvonással Šafárikovára változtatták, ezekben a napokban ugyanaz a gondolat is felbukkant, amely a rendszerváltást követően is azonnal jelentkezik, hogy a város kapja vissza eredeti nevét.¹⁹ 1956-ban ezt a hatalom nacionalista megnyilvánulásként értékelte, 1990-ben azonban ez már megvalósulhatott.

A forradalom által felfokozott nemzeti érzések egy esetleges határrevízió reményét is felébresztették egyesekben, amire a szlovák hatóságok is felfigyeltek. „A magyar lakosok között, főleg az intelligencia körében, sovinszta megnyilvánulások voltak észlelhetők. Állítólag Dél-Szlovákia mindig magyar volt, és Magyarországhoz kell tartoznia. Kassán azt beszélték, hogy eljön az idő, mikor kiüldözik a szlovákokat. A Magyarországról áttelepültek között olyan hírek terjedtek el, hogy vissza kell térniük Magyarországra” – olvasható egy belső használatra készült jelentésben.²⁰ S hogy ezt a hatóságok komolyan is vették, arról a nemzetvédelmi miniszter rendkívüli kollégiumának ülésén, október 29-én elhangzottak tanúskodnak. A megbeszélésen konstatálták, hogy a dél-szlovákiai határ nem eléggé biztosított, majd javaslatot tettek arra, hogy az 1. katonai körzet meggyengítés nélkül minden szabad eszközt a magyar határ mellé kell mozgósítani, miközben a következő megjegyzés is jegyzőkönyvbe került: „megállapítást nyert, hogy a magyar határővezetbe küldött tankok az itt 10 év után újra felbukkanó sovinszta irányzatok megfékezésében is nagy szolgálatot tehetnek.”²¹

S bár a határrevíziót felvető megnyilvánulások sok esetben az alkohol számlájára írhatók, az ilyen elképzelések meglétét több egymástól független forrás is alátámasztja. Kolár Péter, a kassai Thália Színház jelenlegi igazgatója, aki egy kis gömöri faluban élte át az eseményeket, visszaemlékezésében ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy a településen, ahol élt „a magyar lakosság zöme viszont legalábbis november 4-ig abban a hitben élt, hogy a magyar csapatok mégiscsak bejönnek”.²²

Az, hogy a szlovákiai magyarok között, még ha elvétve is, de felbukkantak ilyen vélemények, érthető nyugtalanságot okozott az itt élő szlovákok között, akik többségében ugyan szintén egyetértettek a forradalom célkitűzésével. A fülükbe jutó „álhírek”

azonban ellenkező irányú hatásokat is kiválthattak, s egyeseket elidegenítettek az eseményektől. Egy jelentés szerint ez a római katolikus papság köreiben is megfigyelhető volt: „A magyar római katolikus papság örül a magyarországi felkelésnek, s az a véleményük, hogy a magyarok ezzel kivívták az egész civilizált világ szimpátiáját. Hegyi (nevű) r. k. pap Ostrov faluból (Nagymegyeri járás) úgy nyilatkozott, hogy a kommunizmus Magyarországon már eljátszotta a szerepét. Hasonlóan nyilatkozott a tótgurabi plébános, aki dicsérte a magyar hősiességet, s azt mondta, ezzel a magyar felkelők beírták a nevüket a történelembe. A szlovák papok között általános az elutasítás a magyarokkal szemben. A nagyszombati Szent Adalbert Társulás intézője többek előtt szó szerint azt mondta: „Inkább százszor a kommunisták, mint a magyarok alatt.”²³ Az esetleges revízióról szóló hírek azonban leginkább a Dél-Szlovákiában élő telepeseket rémítette meg, akik között több településen is lábra kaptak olyan híresztelések, hogy hamarosan el kell hagyniuk otthonaikat.²⁴

Az ilyen és hasonló tartalmú források ellenére a forradalom hatása alatt kiváltott nacionalista momentumokat mégis marginális jelenségnek kell tekintenünk. Ebből a szempontból Pásztó András sorait tartjuk inkább hitelesnek, aki kamasz fejjel, az esztergomi eseményeket Párkányból figyelve élte át a forradalmat: „Többségében azonban azt vártuk, hogy végre nyugodtan átmehezzünk Esztergomba, találkozhasunk a rokonokkal, ismerősökkel. Úgy érzem ma is, hogy még a felnőttek is csak így egyszerűen fogalmazták meg a dolgokat, és senki sem beszélt visszacsatolásról, hátrévízióról. Olyan esetekről sincs tudomásom, hogy a városkánkban élő szlovákok ellen fordult volna a hangulat, vagy ők ítélték volna el a forradalmat. Ez már akkor sem nemzetiség kérdése volt.”²⁵

A szlovákiai magyaroknak a forradalommal kapcsolatos megnyilvánulásainak formái

Az 1956-os forradalom idején a szlovákiai magyarok egyetlen legitim képviselői szervvel sem rendelkeztek. A Csemadok ugyan a szlovákiai magyar lakosság jelentős tömegeit tömörítette, akik lelkesen használták ki a szervezet égisze alatt folyó magyar nyelvű kulturális munka lehetőségét, ám a Csemadok központi vezetése sokkal inkább a CSKP érdekeit képviselte, mint a magyar kisebbségét. Ez mutatkozott meg a forradalom napjaiban is, s ezért nem meglepő, hogy az 1956. október 26-i elnökségi ülés hivatalos jegyzőkönyvében semmiféle utalás nincs a magyarországi eseményekre. Márpedig nehezen képzelhető el, hogy e kérdés ne merült volna fel. Így Szesztay Ádámmal egyetértve magunk is úgy gondoljuk, hogy legalábbis informális szinten az ülés meghatározó témája lehettek a forradalmi események, de a párt utasítása nélkül ezek megtárgyalását a hivatalos programba nem merték felvenni.²⁶

Hivatalos állásfoglalást azonban csak október 29-én tett közzé a kultúregyesület elnöksége, amely nyilatkozatot a másnapi *Új Szó* közölt, majd pedig a legfontosabb szlovák és cseh lapok is leközölték.²⁷ Az állásfoglalás tipikus példája a párt érdekeinek behódoló szervilizmusnak. Élesen elítéli a magyarországi forradalmat, amelyet a korabeli szóhasználatnál összhangban a nemzetközi reakció által irányított ellenforradalmi bandák tevékenységeként értékel. Az állásfoglalás lehangsúlyosabb része pedig a csehszlovákiai magyaroknak a csehszlovák államhoz és a párthoz való lojalitásának hangsúlyozza.

Hogy a Csemadok vezetésén belül milyen visszhangot váltott ki ez a nyilatkozat, arról nincs tudomásunk, a tagság viszont több forrás egybehangzó véleménye szerint is negatívan fogadta.²⁸ A Csemadok-vezetéssel való nyílt szembeszegülés azonban nem volt lehetséges, így a Csemadok-tagok leginkább csak azzal tudtak tiltakozni, hogy nem vettek részt a tagsági gyűléseken, bejelentették kilépésüket a szervezethez, illetve több alapszervezetben 1956 végén nem tartottak évről-évre gyűléseket.

A Csemadokon belüli feszültségre a szervezet 1957 májusában megtartott VI. országos konferenciájának anyagában is találni utalásokat. Lőrincz Gyula elnöki beszámolójában egyszerűen csak a Csemadok soraiban megbújó „magyar burzsoáz-nacionalista elemekről” beszélt, külön kiemelve a Párkányi járás két Csemadok-funkcionáriusát, Kovács Flórián járási titkárát és Bajkai Béla járási vezetőségi tagot.²⁹ Noha a Lőrincz a „nemzetiségi érdekeiket az osztályérdekek fölé helyező” Csemadokosok kapcsán a faszizmust dicsőítő és a Szovjetuniót kigúnyoló vicceket említett, vélhetően ettől azért többről volt szó.³⁰

A Csemadok példája is igazolni látszik, hogy a szlovákiai magyaroknak az 1956-os forradalommal kapcsolatos állásfoglalása korántsem volt olyan egyöntetű, mint ahogyan azt a hivatalos információs csatornák kommunikálták, sőt a korabeli nyugati magyar sajtó – és főleg Brogyányi Kálmán egyik tanulmánya alapján Szesztay Ádám – rendszerellenes tüntetésekről is beszámol.³¹ Az állítólagos tüntetések helyszínei az alábbi szlovákiai magyar városok lettek volna: Léva, Nyitra, Érsekújvár, Kassa, Losonc, Szepesi, Nagykapos. Szesztay valószínűsíti a tüntetések megtörténtét, s feltételezi, hogy ezek magyarok és szlovákok közös részvételével zajlottak le. A mi véleményünk ezzel szemben az, hogy ha ezek a tüntetések ténylegesen megtörténtek volna, annak minden bizonnyal maradtak volna levéltári forrásai. Ám mivel ilyenek a mai napig nem bukkantak elő, a tüntetések feltehetően csupán az emigráció képzeletében születtek meg, valós háttérük azonban nincs.

Demonstrációk helyett a kutató leginkább az ellenállás lágyabb formáiról, ún. szimbolikus cselekedetekről tud csupán beszámolni. Ilyenek minősíthetők a himnusz-éneklések, nemzetiszínű koszorúk elhelyezései, a gyászszalag viselése vagy éppen a forradalmat elítélő nyilatkozatok aláírásának a megtagadása.

Az első Csehszlovák Köztársaságból örökölt szlovákiai szokásjog nem tűrte (s ma is nehezen tolerálja) a magyar nemzeti jelképek viselését, illetve a nemzeti himnusz nyilvános eléneklését. Így az ilyen esetek forradalom alatti felbukkanását egyértelműen a hatalommal való szembeszegülés lehetséges formájaként kell minősítenünk, ami azonban kemény büntetést vont maga után. A nemzeti himnusz nyilvános eléneklésének tradicionális helyszínei a templomokban zajló misék voltak. A forradalom időszakában a vasárnapi mise után többek között a Nyitra melletti Alsóbodokon és a Rimaszombati járásba tartozó Gesztetén is elénekeltek a magyar himnuszt.³² Nagyobb visszhangot váltott ki a Nyitrához közeli Kolonban történt esemény, amelyet Sándor János helytörténésznek köszönhetően jól ismerünk,³³ s amely esetet mind a szlovákiai magyar lakosságnak a forradalommal kapcsolatos recepciójának, mind pedig a hatóságok reakciója szempontjából szimptomatikusnak kell tekintenünk. Az október 29-i események a helyi kocsmában zajlottak le, ahol az egyik asztaltársaság a magyar forradalom eseményeit tárgyalta. Feltehetően az elfogyasztott ital hatására Vraniak Károly (aki szlovák nemzetiségű volt) hangosan éltetni kezdte a forradalmat, majd erre az egész asztaltársaság elénekelte a magyar himnuszt. Az éneklésbe a párttitkár kivételével fokozatosan az egész kocsmá bekapcsolódott. A történetek nem maradtak megtorlatlanul. A faluban másnap megjelenő hatóságok 5 személyt letartóztattak, akiket az

aranyosmaróti népbíróság köztársaság-ellenes magatartás vádjával 1–3 hónapig tartó szabadságvesztésre ítélte.

Az esetet azért is tekinthetjük tipikusnak, hiszen a szlovákiai magyarok (ebben az esetben velük együtt a szlovákok is) csupán ilyen és hasonló módon fejezhették ki a forradalommal kapcsolatos véleményüket, a hatalom pedig szinte minden esetben az események jelentőségét túlértékelve reagált azokra. Ezt a véleményt támasztja alá az a dokumentum is, amely a november 22-ig a Nyitrai kerületben a magyarországi eseményekkel kapcsolatban letartóztatottak listáját tartalmazza.³⁴ A jegyzéken összesen 72 név szerepel, többségük magyar nemzetiségű. A letartóztatások okaként legtöbb esetben alkoholos befolyás hatása alatt elkövetett cselekmények – a forradalmárok szóbeli támogatása, a szovjetek becsmérése, a kommunisták elleni szóbeli megnyilvánulások – szerepelnek.

A csendes tiltakozás sajátos formája volt a korábban elhanyagolt, nyilvánosan meg nem koszorúzott világháborús emlékművek, a háborúban hősi halált halt (magyar) katonák sírjainak rendbetétele, ill. megkoszorúzása. A belügyi szervek jelentései szerint november 1-jén ilyenre került Ipolyságon, ahol egy többgyerekes családjában nemzeti színű szalaggal díszített koszorút helyezett el a temető bejáratánál levő keresztnél.³⁵ A szenci temetőben pedig az itt eltemetett második világháborús magyar katonák (a jelentés egyszerűen csak fasisztának nevezi őket) sírjaira a Szenci Helyi Nemzeti Bizottság 4800 korona összegért 62 keresztet készíttetett, amit egyes szlovák lakosok sérelmesnek tartottak.³⁶

A nemzeti színek helyett a gyászt kifejező fekete szalagot raktak ruhájukra a losonci és párkányi diákok, valamint a pozsonyi Magyar Tannyelvű Pedagógiai Iskola diákjai. Ez utóbbi iskola napjainkban megszólaltatott volt diákjai³⁷ ugyan ellentmondásosan nyilatkoznak a történésekről, valószínűleg azonban az látszik, hogy erre november 4-e után került sor, mégpedig először a IV. osztályban majd pedig a hagyományos november 7-i pozsonyi felvonuláson.

A forradalom melletti szimbolikus kiállítás lehetőségét hordozták magukban az olyan események, amelyek során egyének vagy csoportok megtagadták, ill. megkerülték a magyarországi események elítélését és ellenforradalomnak való minősítését tartalmazó nyilatkozatok aláírását. A számtalan ilyen eset közül említést érdemel a komáromi gimnázium esete. A gimnázium aulájában összehívott diákok és tanárok közül ugyan is senki nem szavazta meg a pártszervek által előre elkészített nyilatkozatot.³⁸

Érdekes, de feltehetően nem egyedi eset történt a bálványosi állami gazdaságban, ahol a forradalmat elítélő nyilatkozat elfogadására összehívott gyűlésen a zootechnikus nyilvánosan kiállt a forradalmárok mellett, s mint a belügyi jelentés rögzíti, álláspontját részben azzal magyarázta, hogy „a felkelők azért sem lehetnek csirkefogók, mert a neves focista, Puskás is támogatja őket”.³⁹

A szlovákiai magyarok részt vállalása a forradalommal szembeni csehszlovák intézkedésekben

A csehszlovák párt- és állami szervek egyfajta gyanakvással figyelték a szlovákiai magyarok forradalom alatti viselkedését, s a forradalom napjaiban a mozgósított tartalékosok közé magyarokat nem is hívtak be. Ennek ellenére a magyarországi események kapcsán foganatosított csehszlovák intézkedések egy részébe kénytelenek voltak a magyarokat is bevonni, sőt olykor főszerepet is osztani rájuk.

Ilyen főszerepet szántak volna Fábry Istvánnak,⁴⁰ a rozsnyói származású magyar kommunistának, akit egy, a CSKP KB október 24-i ülésén felmerült javaslat szerint a magyarországi ellenforradalmárok ellen verbuválandó önkéntes egységek élére kívántak állítani.⁴¹ Már október 28-án létrejött viszont a Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának keretén belül egy külön koordinációs központ, amely a Magyarországra irányuló "illegális és legális" propagandát irányította.⁴² Ennek élére pedig ismét csak nem véletlenül egy neves szlovákiai magyar kommunista, a Csemadok akkori elnöke és az SZLKP KB tagja, Lőrincz Gyula került. A járási pártközpontokba (itt elsősorban a dél-szlovákiai járásokról van szó), ahol a korábbi időszak örökségének köszönhetően elsősorban szlovák nemzetiségűek ültek, az SZLKP KB 40 magyar anyanyelvű vagy magyarul jól beszélő pártmunkást küldött. Az ő feladatuk volt, hogy koordinálják azokat a magyarországi forradalommal kapcsolatos pártfeladatokat, amelyek megkövetelték a magyar nyelvben való jártasságot.

A Magyarországra irányuló csehszlovák propaganda fontos elemét képezte a röplapok és a szovjetbarát szemléletet tükröző sajtó magyarországi terjesztése. A százezer példányszámot is meghaladó alkalmi röplapok mellett hangsúlyos szerepet kaptak a dél-szlovákiai magyar sajtótermékek magyarországi terjesztésre szánt különkiadásai, amelyekben a CSKP álláspontját tükröző írások által próbálták befolyásolni a magyarországi közvéleményt. Az SZLKP KB főtítkára, Karol Bacílek által 1956. december 12-én az SZLKP KB elé terjesztett beszámolója szerint november 12-ig az *Új Szó* című napilap 14 rendkívüli kiadását szállították Magyarországra, átlagosan 50 ezres példányszámban.⁴³ Ezen kívül négy rendkívüli kiadása jelent meg az *Új Ifjúság* című hetilapnak, de több járási lap és a *Dolgozó Nő* című lap külön erre a célra nyomtatott kiadásai is nagy számban kerültek át a forradalmi Magyarországra. A Komáromban megjelenő járási földműves lapnak például 10 rendkívüli Magyarországra szánt kiadása jelent meg november végéig.

A határon átszállított sajtótermékek két érdekes kérdést is felvetnek: az újságok átjuttatásának mikéntjét és azok magyarországi recepciójának a kérdését. Ami az előbbit illeti, a csehszlovákiai lapok átszállításában meghatározó szerepet vittek a szlovákiai magyarok. Ezt Karol Bacílek is fontosnak tartotta hangsúlyozni a már említett értékelő felszólalásában, amelyben többek között a következőket mondta: „Ebben az időszakban a rendkívüli intézkedések biztosítása és a Magyarországra irányuló sajtó- és agitációs anyag átszállítása terén óriási munkát végeztek a magyar nyelven tudó párttagok, de pártonkívüliek is. Főképpen azok a magyar nemzetiségű elvtársak, akik az ellenforradalmárok által megszállt magyarországi területeken kilométerek tucatjait és százait tették meg, hogy kapcsolatot teremtsenek az ottani párttagokkal, segítsék a pártépítést, és rendeltetési helyükre szállítsák az agitációs anyagokat. Talán helyénvaló lenne megfontolni, és néhányukat kitüntetésre felterjeszteni bátorságuk miatt.”⁴⁴

A napilapokat, hetilapokat és röplapokat elsősorban Magyarország északi, határmenti megyéibe igyekeztek eljuttatni, s ebből a feladatból elsősorban azok vállaltak nagyobb részt, akik megfelelő helyismerettel rendelkeztek, rokoni és baráti kapcsolataik révén könnyebben tudtak magyarországi segítséget igénybe venni. Tevékenységük azonban így sem volt veszélytelen, hiszen a forradalmi erők gyorsan felfigyeltek az ellenük irányuló agitációra, s igyekeztek akadályokat gördíteni az elé. Jó példa erre az a levéltári forrásokkal is dokumentálható eset, amely az államhatár dunai szakaszán, Mosonmagyaróvár közelében zajlott le: Október 28-án a Somorjai járási pártszervezet megbízásából két férfi (Juricin Imre és Nagy János) csónakkal a Dunán átkelve

Doborgaz sziget közelében kötöttek ki. A magukkal vitt lapokat a part közelében elrejtették, majd sötétedésig ismerőseiknél húzódtak meg. Miután azonban este visszatértek az elrejtett lapokért – hogy azokat a környék településeire széthordják –, forradalmárok mintegy 15-20 fős csoportja vette őket körül. A két szlovákiai magyar férfi utólag tett vallomása szerint a forradalmárok (akik a szlovákiai újságokat is megtalálták) azzal fenyegetőztek, hogy kivégzik őket, de végül a határőrség egyik hadnagya, aki szintén a fegyveresek között tartózkodott, erről lebeszélte a forradalmárokat, s két szlovákiat pedig a dunakilíti laktanyába kísértette. A laktanyában eltöltött éjszaka után a napilapcsempészeket visszaküldték Szlovákiába. A két férfi azonban keserűen jegyzi meg a szlovák hatóságoknak tett vallomásában, hogy az evezőt elvették tőlük, így a csupán nagy erőfeszítés árán, kézzel evezve tudtak visszatérni a Duna szlovák oldalára.⁴⁵

Egy másik – ma már inkább mulatságosnak tűnő – esetet a Losonci járásból említenek a pártanyagok. A forrás egy törincsi (Nógrád Szlovákiához tartozó települése) elvtárs önfeláldozását emeli ki. Az illető ugyanis a sajtó átszállítása közben az Ipolyba esett, „de a hideg időjárás ellenére nem fordult vissza, amíg a pártfeladatot nem teljesítette”.⁴⁶

A Csehszlovákiából átjutatott nyomtatott sajtót a forradalmi Magyarország nem fogadta örömmel. A Nógrád megyei járási rendőrkapitányság forradalmi tanácsának ülésén például többen is kifogásolták, hogy Csehszlovákiából olyan sajtótermékeket hoznak be, amelyek fasiszta ellenforradalomnak minősítik a magyarországi eseményeket.⁴⁷ De a *Szabad Nógrád* október 30-i száma is foglalkozott a megyében terjesztett *Új Szó* tartalmával.⁴⁸

A forradalom alatt a csehszlovák belügyi szervek az ügynökhálózatukat is mozgósították, miközben különösen nagy hangsúlyt helyeztek a magyar nemzetiségű, illetve magyarul jól beszélő ügynökök aktivizálására. A prágai belügyi levéltár dokumentumai szerint a forradalmi Magyarországra átküldött ügynökök elsősorban a szlovákiai magyar társadalom értelmiségi vagy középosztálybeli rétegeiből kerültek ki.⁴⁹ A „Spevák” (Énekes) fedőnevű ügynök a Szlovák Állami Néptáncegyüttes alkalmazottja volt, a Bažant (Fácán) fedőnevű személy középszintű vállalati vezető, Flórián kultúrház-igazgató, Vavrínek (Lőrinc) pedig egy Szenc melletti község plébánosa.⁵⁰ A fellelt iratok szerint az ügynököket általában két-három napos magyarországi küldetésre küldték. Feladatukról csak közvetlenül az elutazásuk előtt értesítették őket, ekkor kapták meg a költségeik fedezését szolgáló pénzt (általában 400 Ft-ot), s a határátlépésre feljogosító Alkalmi Útiokmányt (Príležitostná pohraničná priepustka). Munkahelyi hiányzásukat a munkahelyi pártszervezeteken keresztül intézte el a belügy. A Magyarországra átküldött ügynököktől elsősorban a felkelők katonai erőiről, az általános politikai helyzetről, a közvélemény hangulatáról igyekeztek információkat szerezni.

A szlovákiai magyarok szerepvállalását vizsgálva nem szabad elfeledkezni arról a vélhetőleg több tucat pártmunkásról sem, akik november 4-e után nagy számban jártak át Magyarországra, s kapcsolódtak bele az ottani párt újjáépítésébe ideológiai, cenzori vagy más szerepkört betöltve. A témával foglalkozó szakirodalom közlései szerint a kassai kerületi pártbizottság naponta 30-40, esetenként akár 80 magyarul beszélő agitátort küldött magyarországi pártmunkára, a Losonci járásból pedig 17 személy járt rendszeresen át.⁵¹

Az 1956-os események hatása a szlovákiai magyar kisebbség életére és pozícióira

Máig tisztázatlan az a kérdés, vajon mennyiben változtatta meg a forradalom, illetve az azok kapcsán hozott intézkedéssorozat a magyar kisebbség életét. Külön szociológiai kutatások nélkül is valószínűsíthető, hogy míg a forradalom kitörése felerősítette a változásokba vetett reményeket, addig a november 4-e utáni folyamatok épp az ellenkező irányban hatottak. Azt a tételt bizonyították, hogy a Szovjetunió szilárdan a kezében tartja a térség ellenőrzését, a társadalom demokratizálásának nincs esélye, a kisebbségi kérdés bármilyen irányú rendezése pedig teljes mértékben a párt monopóliuma.

Kimutatható hatással voltak viszont az események az államhatalomnak a magyar kisebbséggel kapcsolatos politikájára. Bár a szlovákiai magyarok között november 4-e után voltak aggodalmak, hogy a magyarországi forradalom miatt a csehszlovák hatalom őket kiálltja ki bűnbaknak, s „rajtuk veri el a port” – ez nem következett be. Mint már történt rá utalás, a pártszervek összességében kedvezőnek ítélték meg a magyar lakosság forradalom alatti magatartását, bár a belső használatra készült anyagok azért negatív jelenségek meglétére is felhívták a figyelmet.

Noha a forradalom lényegében nem változtatott a CSKP nemzetiségi politikájának irányvonalán, az események tapasztalatai bizonyos területeken mégis korrekciókat váltottak ki. A pártvezetés első fontos tapasztalata a belügyi szervek jelentései alapján fogalmazódott meg, akik rögtön a forradalmi események elcsitulását követően felhívták arra a figyelmet, hogy a belügy Dél-Szlovákiában jelentős akadályokba ütközött amiatt, hogy gyakorlatilag nem rendelkezett magyarul beszélő munkatársakkal. A belügyminiszter kollégiuma számára november 27-én készített jelentés „a belügyi operatív szolgálat komoly hiányosságának” nevezte ezt a helyzetet.⁵² Erre reagálva a legfelső pártszervek utasítására a Belügyminisztérium rögtön felmérte azt, hogy a belügy állományában milyen a nemzetiségi összetétel, s toborzást kezdett a magyarok között. Az indoklás szerint ugyanis miközben Dél-Szlovákia egyes járásaiban 90-95%-os a magyarok aránya, a Belügyminisztérium járási tisztségei ezekben és más járásokban „szinte teljes mértékben magyar nyelvet nem beszélőkkel vannak betöltve.”⁵³ A jelentés beszámol arról is, hogy elsősorban fiatal (többnyire 30 éven aluli) párttagokat és szimpatizánsokat igyekeztek a beszervezni, s elsődleges követelménynek számított az is, hogy az illetők szóban és írásban is bírják a magyar nyelvet. A toborzás, amelyből a járási pártszervek aktívan kivették részüket, feltehetően nem lehetett könnyű feladat, mivel – ahogy a jelentés megjegyzi – a jelöltek egy része még a magyar események hatása alatt volt, illetve a feleségük a belépés ellen befolyásolta őket. Végül a 494 jelöltből 53 főt választottak ki, akiket 1957 januárjában négyhetes tanfolyamra küldtek Pozsonyba.

Az állambiztonsági szervekhez való toborzással párhuzamosan a rendőrség kötelékébe is toborzás indult a magyarok között abból a célból, hogy a kiválasztottak fokozatosan felváltsák majd a déli járásokban a magyarul nem beszélő rendőröket.

A CSKP vezető testületeinek másik fontos felfedezése az volt, hogy a szlovákiai magyar kisebbséget az eddiginél is jobban el kell szigetelni Magyarországtól, s le kell kapcsolni az összmagyar kulturális és közéleti vérkeringésről, amelyet leginkább a Magyarországról érkező sajtó és könyvek éltetek. Az SZLKP KB december 12–13-i ülésén nem más, mint az egyik legbefolyásosabb magyar kommunista, az *Új Szó* főszerkesztője, Dénes Ferenc bírálta azt, hogy a két ország közötti kulturális egyezmény értelmé-

ben 220 sajtótermék került át Magyarországról Szlovákiába, amelyek évi összpéldányszáma elérte a 3,5 milliót. Ezek pedig a csehszlovák megítélés szerint „veszélyesek” voltak. Dénes szerint „még az olyan – idézőjelben – ártatlan képes folyóiratok is, mint a *Béke és Szabadság*, vagy a *Ludas Matyi* rendkívül ravasz módon lázítottak a párt és a kormány ellen”. Ezért javasolta, hogy „a jövőben jobban figyelniük kellene a testületeinknek, hogy milyen sajtótermékek és milyen mennyiségben kerüljenek be az országba”.

Felszólalásával Dénes nyitott kapukat döngetett, hiszen a magyarországi sajtó behozatalának korlátozására már korábban intézkedések történtek,⁵⁴ sőt a következő években már nemcsak a sajtótermékek behozatalát igyekeztek korlátozni, hanem kisértetek történtek a szlovákiai magyar közkönyvtárak állományának felülvizsgálatára s a prágai Magyar Kulturális Intézet által Magyarországról behozott könyvek „cenzúrázására” is. 1961-ben például a csehszlovák Külügyminisztérium felkérésére a CSKP KB PB is foglalkozott a prágai Magyar Kulturális Intézet által Dél-Szlovákiába szétküldött könyvek kérdésével. A testület határozatot fogadott el arról, hogy az illetékes szervek hozzanak megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy az „ideológiai hibás magyar könyvek” ne kerüljenek be az országba, valamint hogy a már könyvtárakban, iskolákban és tudományos intézményekben meglevő ilyen könyvek kiselejtezésre kerüljenek.⁵⁵

Tanulságok

Ha összességében akarjuk értékelni a szlovákiai magyar lakosságnak az 1956-os magyar forradalomhoz való viszonyát, akkor csak nagyon óvatos megállapításokat tehetünk. Az ugyan leszögezhető, hogy a magyar lakosság rendkívül nagy figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket, ám többségük a forradalomhoz való viszonyát nem fejezte ki nyilvánosan. Hogy miért? Megkockáztathatjuk azonban azt a feltevést, hogy ebben a pártállami terror, a déli járásokba felvonuló hadsereg és a belügyi szervek fokozott jelenléte éppúgy közrejátszott, mint az a bénultság, amely még mindig nem oldódott fel a magyarok körében az 1944 és 1948 közötti időszak óta. Ebben a helyzetben döntőnek mutatkozott az is, hogy 1945 és 1948 között a szlovákiai magyarok nemcsak korábbi országos politikai vezetőiket veszítették el (1945-ben a két háború közötti magyar politikusok legtöbbször börtönbe került, illetve Magyarországra vagy Nyugatra távozott), hanem elveszítette a falusi közösségekben természetes autoritással bíró gazdákat, református papokat, tanítókat, a szinte teljes pozsonyi és kassai magyar polgárságot. A helyükbe lépő új nomenklátúra pedig egyrészt nem volt alkalmas arra, hogy a magyar közösség érdekeinek védelmét felvállalja, másrészt pedig ez nem is állt szándékában. Megfelelő vezetők és irányadók, érdekvédelmi szervezetek stb. nélkül pedig a magyarság többé-kevésbé engedelmes tömegnek bizonyult a párt kezében.

Ugyanígy fontosnak tarjuk azonban azt is, hogy a szlovákiai magyarok többsége a forradalmat olyan eseményként fogta fel, amely által a magyarság kivívta a demokratikus világ elismerését. A második világháborúban újból a vesztes oldalra kerülő s igazságtalan módon a kollektív bűnösség vádjával sújtott kisebbségi magyar számára 1956 így hosszú idő után az első olyan eseményt jelentette, amely kapcsán büszke lehetett magyarságára, s ez vélhetően pozitívan hatott önértékelésére és nemzet-tudatára is.

Jegyzetek

- 1 A XX. kongresszusnak a CSKP-n belüli recepciójával kapcsolatban lásd Kaplan, Karel: *Kronika komunistického Českoslovenka. Doba tání 1953–1956*. Brno, Barrister & Principal, 2005.
- 2 Annak okairól, hogy Csehszlovákiában Lengyelországhoz vagy Magyarországhoz képest miért nem történtek forradalmi események 1956-ban, s ez milyen összefüggésben van a csehszlovák társadalom és párt állapotával, hasznos olvasmány Blaive, Muriel: *Pro-marněná příležitost. Československo a rok 1956*. Praha, Prostor, 2001.
- 3 Ebben a tekintetben szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy az a közhely miszerint a kommunista párt 1948. februári hatalomátvételét követően egyenes út vezetett a magyar kisebbség egyenjogúsításához, korrekciókra szorul. A CSKP korabeli kisebbségi politikájának elemzését lásd Kiss, Jozef: *Postavenie maďarskej menšiny v kontexte česko-slovenských vzťahov (1948–1960)*. In *Česko-slovenská historická ročenka 2002*. Brno, 2002, 57–74. p.
- 4 Az egyik visszaemlékező szerint a jogfosztottság hatása oly erős volt, hogy „a magyar forradalom eseményeit jómagam és környezetem még a »hallgatás évei«-ből bennünk maradt traumák hatása alatt éltem meg.” Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica. Kézirattár. Kmeczkó Mihály hagyatéka. Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok? Máté László visszaemlékezése.
- 5 Popély Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006.
- 6 Uo.
- 7 Az egyik visszaemlékező szerint a szlovákiai magyarok „Nagy Imrét úgy emlegették, mint Petőfit, Kossuthot, az ő személyében reménykedtek, hogy az újra magángazdálkodóvá vált szövetségi tagok földjeit nem veszik el újra.” Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica. Kézirattár. Kmeczkó Mihály hagyatéka. Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok? Máté László visszaemlékezése.
- 8 Kaplan: i. m. 482–484. p.; AMV (Archív Ministerstva Vnitra, Praha), H-761-4-7, Míoriadné udalostí – hlásenie.
- 9 Uo.
- 10 Szabó Béla: *Napló 1956*. Bratislava, Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961.
- 11 Az utólagos konstrukció tényét az alábbi idézet is igazolni látszik. „Október 24. (szerda) ...Ma reggel értesültem a magyarországi eseményekről, a magyar ifjúság tüntetéséről, amely nyilvánvalóan ellenforradalomná nővi ki magát. Ami engem illet, én az első perctől kezdve tisztában vagyok az események ellenforradalmi jellegével...” Uo. 173. p.
- 12 Vö. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica, Kézirattár, Kmeczkó Mihály hagyatéka. Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok. Tarics János visszaemlékezése.
- 13 Illés Sándor (Nagytrákány) személyes közlése.
- 14 Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica, Kézirattár, Kmeczkó Mihály hagyatéka. Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok. Máté László visszaemlékezése.
- 15 Kaplan: i. m. 527. p.
- 16 AMV Praha, sign. 319–23-1.
- 17 Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica, Kézirattár, Kmeczkó Mihály hagyatéka. Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok. Kmeczkó Mihály visszaemlékezése.
- 18 SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2237, a. j. 73., Správy krajských prokurátúr počas udalostí v Maďarsku (1956).
- 19 „Tornalja sohasem volt Šafáriková, csak a szlovákok nevezték át, de újra Tornalja lesz. Mi ezt ki fogjuk harcolni” Uo.
- 20 SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2253, a. j. 40. Maďarsko a Polsko.

- 21 VHA Praha, MNO, 1956, SM/KM, 1/10-2. Zápis z mimořádného kolegia ministra národní obrany. In *Vojenská a další opatření Československa v době povstání v Maďarsku na podzim 1956*. Díl 1. K vydání připravil Bílek, J. Praha, Historický ústav Armády České republiky, 1993.
- 22 Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica, Kézirattár, Kmeczkó Mihály hagyatéka. Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok. Kolár Péter visszaemlékezése.
- 23 AMV Praha, sign. 319-23-1, Skúmanie verejnej mienky obyvateľstva v Bratislavskom kraji v súvislosti s udalosťami v Poľsku a Maďarsku.
- 24 Vö. Egy november 9-i belügyi jelentés szerint „megállapítást nyert továbbá, hogy Macháza és Lég-kolónia községek lakosai, főleg a morva és cseh telepések el akarják adni birtokukat, és vissza akarnak költözni szülőfalujukba.” AMV Praha, H-761., sv. 15. Politická situácia v okrese Senec – zpráva.
- 25 Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica, Kézirattár, Kmeczkó Mihály hagyatéka. Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok. Pásztó András visszaemlékezése.
- 26 Szesztay Ádám: *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadói Kör, 2003, 42. p.
- 27 *Új Szó*, 1956. október 30.
- 28 „Néhány nappal ezelőtt Somorján Csemadok-gyűlés, ahol a pozsonyi küldött magyarázta a magyarországi helyzetet. De Csiberová Magda félbeszakította, hogy ilyen szöveggel nem ér el semmit.” SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2253, a. j. 40. Maďarsko a Poľsko. „A Csemadok KB felhívásával kapcsolatban a Csemadok Pozsonyi Helyi Szervezetének titkára jelenti, hogy a magyar nemzetiségű főiskolások nem értenek egyet azzal, s jelenlegi magyarországi vezetés szellemében hazafias mozgalomként értékelik az eseményeket. Bakán és más falvakban is felháborodás tört ki a Csemadok állásfoglalása miatt.” SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2252, a. j. 39. Z informačných zpráv slovenského ÚV ČSM zo dna 1. XI. 1956.
- 29 Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica Somorja, Csemadok Levéltár, A Csemadok VI. Országos Közgyűlése. 1957. május 26–27. Lőrincz Gyula elnöki beszámolója.
- 30 Ezt támasztja alá Őszi Irma közlése is, mely szerint a közben a Csemadok tagjai közül kizárt Kovács Flóriánt a hatóságok letartóztatták, és 3 havi börtönbüntetésre ítélték.
- 31 Szesztay: i. m. 40–41. p.
- 32 SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2253, a. j. 40. Maďarsko a Poľsko.
- 33 Sándor János: 1956 Kolonban. Kézirat. Lásd még *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8. évf. (12006) 3. sz. 153–158. p.
- 34 AMV Praha, H-761, Soznam zadržaných osôb v súvislosti vyskitnuvších sa udalostí v Maďarsku, ako i ostatných zatknutých osôb v priebehu bezpečnostných opatrení.
- 35 „November elsején Ipolyságon Lámi molnár özvegye egy nagy koszorút vitt a temetőbe 4 m hosszú és 2 cm széles magyar trikolórral, és a temető bejáratánál lévő nagy keresztbe tette. Elkobozva, vizsgálat.” SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2237, a. j. 73. Správy krajských prokurátúr počas udalostí v Maďarsku (1956). A koszorú elhelyezőjét a hatóságok letartóztatták, s Besztercebányán állították bíróság elé. A börtönbüntetést végül kiskorú gyerekei miatt kerülhette el.
- 36 „Megállapítást nyert, hogy a szenci temetőben 1956. november elsejéről másodikára virradó éjszaka valakik rendbe rakták az itt eltemetett magyar katnák sírját.” AMV, sign. 319-23-1, valamint AMV Praha, H-761., sv. 15. Politická situácia v okrese Senec – zpráva.
- 37 Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica, Kézirattár. Az 1956-os forradalom visszhangja a Felvidéken. Oral History interjúk. Készítette Vajda Barnabás, 2006.
- 38 Gáspár Tibor: Az 1956-os komáromi diákok. *Valóság*, XLVI. évf. (2003) 6. sz. 99–100. p.
- 39 SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2253, a. j. 40. Maďarsko a Poľsko.

- 40 Fábry Józsefnek, a Magyar Néphadsereg alezredesének és a Hadtörténeti Múzeum munkatársának a testvéréről van szó. Míg Fábry István 1945 után Csehszlovákiában maradt, és az ötvenes években komoly pártkarriert futott be, Fábry József az 1944-től Szlovákiában kibontakozó magyarüldözések miatt Magyarországra települt át.
- 41 SUA Praha, ÚV KSČ 02/2 – PB ÚV KSČ, sv. 19, a. j. 146.
- 42 SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2252, a. j. 39, Zpráva o opatreniach strany na Slovensku v súvislosti so situáciou v Maďarsku.
- 43 SNA, ÚV KSS-Pr, k. 934, a. j. 153, Zpráva o činnosti Komunistickej strany Slovenska a uplatňovanie jej vedúcej úlohy na Slovensku počas udalostí v Maďarsku. 7. 12. 1956; SNA, ÚV KSS-pléna; k. 1836, a. j. 30. Zasadanie ÚV KSS konané v dňoch 12.–13. decembra 1956.
- 44 SNA, ÚV KSS-pléna; k. 1836, a. j. 30. Zasadanie ÚV KSS konané v dňoch 12-13. decembra 1956
- 45 SNA, ÚV KSS-taj. David, k. 2252, a. j. 38. Hodnotenie udalostí v Maďarsku a ich vplyv u nás.
- 46 Uo.
- 47 Á. Varga László (szerk.): *1956 Nógrád megyei kronológiája és személyi adattára*. Salgótarján, Nógrád megyei levéltár, 1996, 138. p.
- 48 Á. Varga László–Pásztor Cecília: *Az 1956-os forradalom Nógrád megyei okmánytára I.* (1956. október 24. november 13.). Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2001. 6. sz. dokumentum 124. p.
- 49 A magyarok kiválasztását a nyelv- és helyismeretek mellett az is indokolta, hogy velük szemben a forradalmi határőrszervek kevésbé voltak gyanakvóak. Legalábbis ez derül ki a Trubka nevezetű ügynök jelentéséből, aki október 29-én Rajkánál lépett be Magyarország területére. Jelentése szerint amint a határőrök meghallották, hogy magyarul köszön, rögtön kedvesebben szóltak hozzá, majd felajánlották neki, „ha nem akarsz, nem kell visszamened Csehszlovákiába: mindent elintézzünk neked, jó sorsod lesz a szabad Magyarországon, sokkal jobb mint a kommunisták alatt...” AMV Praha, H-761. sv. 1–3.
- 50 Uo.
- 51 Pešek: i. m. 439. p.; Kaplan: i. m. 463. p.
- 52 AMV Praha, H-761, sv. 8-11. Zpráva o připravenosti a morálně morálně politickém stavu součásti MV v době mimořádných opatření v souvislosti s událostmi v maďarsku, Polsku a Egypte.
- 53 SÚA Praha, KSC-ÚV, 02/2, sv. 125, a. j. 160., Nábor osob ovládajících maďarský jazyk pro službu na OO MV na jižním Slovensku.
- 54 A magyarországi sajtóval kapcsolatos intézkedésekről bővebben lásd Popély Árpád tanulmányát jelen kötetben.
- 55 SÚA Praha, KSČ-ÚV-AN II., k. 130, Zpráva o materiálech rozesílaných kulturním střediskem Maďarské lidové republiky obsahující nesprávné údaje o Československé socialistické republice. Az érintett dokumentum mellett található jegyzék szerint a csehszlovák fél olyan kiadványokat is indexre tett, mint Arany János balladáinak 1959-es, Zichy Mihály illusztrációival díszített kiadása, Gulyás Pál *Magyar írói álnévlexikona* vagy *Gárdonyi gyermekmesék* c. könyve.

Attila Simon

Maďarská menšina na Slovensku a revolúcia roku 1956

Zhrnutie

Štúdia analyzuje reakcie maďarskej menšiny na Slovensku na revolúciu v Maďarsku roku 1956. Pramene tejto zatiaľ nedostatočne prebádanej témy predstavujú predovšetkým československé agentúrne správy a spomienky súčasníkov.

Maďarská menšina žijúca pod diktatúrou strany stalinského typu mala v prvej polovici 50. rokov, napriek nepriepustnej štátnej hranici s Maďarskom, presné informácie o tamojšom vývoji. Okrem pevných cezhraničných zväzkov k tomu prispel predovšetkým rozhlas. Agentúrne správy však neinformovali len o tom, že Maďari na Slovensku sledovali udalosti v Maďarsku so zvýšenou pozornosťou, ale aj o tom, že od nich očakávali i zmenu vlastného postavenia. Najčastejšie sa objavujúcim motívom bolo, že dúfali v rozšírenie svojich menšinových práv, ale prvýkrát od povojnového obdobia bezprávia sa pertraktovali aj názory, že môže dôjsť k revízii následkov výmeny obyvateľstva a deportácií. Maďarské obyvateľstvo na Slovensku sledovalo s veľkými sympatiami aj opätovný vzostup Imreho Nagya. Videli v ňom totiž osobnosť, ktorá by mohla byť pre nich záchranou pred kolektivizáciou. Keďže vo vtedajšom Československu neexistovali demokratické možnosti vyjadrenia verejnej mienky, maďarská menšina na Slovensku mohla prezentovať svoj názor na revolúciu len formou symbolických aktov. Často to boli vplyvom revolučných udalostí znásobené emocionálne poryvy, konkrétne prejavy národnej hrdosti. Preto sa v mnohých obciach spievala maďarská národná hymna, na čo československá moc, už tradične netolerantná voči používaniu národných symbolov, ihneď odpovedala retorzne. Po 4. novembri bolo charakteristickou formou študentskej revolty, že vo viacerých mestách nosili mladí na odevoch čierne smútočné pásky. Takéto prejavy bolo možné sledovať napríklad v Bratislave, v Štúrove a v Lučenci.

Napriek tomu, že komunistický režim mal obavy z reakcií maďarskej menšiny na Slovensku – čoho prejavom bolo, že medzi mobilizovanými vojakmi v zálohe neboli Maďari – usiloval sa využiť ju na vlastné ciele. Nebolo náhodou, že na čelo centra pre pomoc Maďarskej strane pracujúcich, ktoré vzniklo 28. októbra pri ÚV KSS, vymenovali práve Júliusa Lőrincza, predsedu Csemadoku. Úlohou Maďarov na Slovensku malo byť v prvom rade, aby sa zvláštne vydania denníka *Új Szó* a iných maďarských tlačovín ilegálne dostali na územie revolučného Maďarska. Okrem toho väčšina agentov bezpečnosti posielaných cez hranice s cieľom získavania informácií bola maďarskej národnosti.

Na zasadaní ÚV KSS v dňoch 12.–13. decembra Karol Bacílek spokojne skonštatoval, že v dňoch maďarskej krízy Maďari na Slovensku dobre zložili skúšku z vlastenectva. Toto konštatovanie, z ktorého priam dýchala demagógia, však ani zďaleka neodrážalo skutočnosť. Bolo pravdivé len do tej miery, že maďarská menšina otvorene nepodporila, ba ani nemohla podporiť revolúciu v Maďarsku. Príčina spočívala v dôsledkoch obdobia bezprávia bezprostredne po vojne, ktoré vtislo svoju pečať ešte aj životu v polovici 50. rokov.